

Wagnervår. Richard Wagners "heliga festspel" spelas i vår i både Malmö och Köpenhamn

Parsifal är Wagners stora drama om sexualiteten

Wagners sista opera "Parsifal" brukar ses som ett liturgiskt spel i sagomiljö. Men i själva verket handlar det om en modern uppgörelse med könsdriften och om skrällen för sjukdomen syfilis, skriver Wagnerkännaren Ingemar Schmidt-Lagerholm.

Tabula rasa. Parsifal, den rena människan, *homo castus*, ännu helt opåverkad av vår kultur vare sig på gott eller på ont. "Durch Mitleid wissend, der reine Tor" (Av medlidande vis, den rene dären/Lenningers översättning) med innebörden att den helt rene skulle få sitt spirande förstånd berikat genom medlidande. Konkret genom att öva förståelse (empati) såväl för den fysiska smärtan hos översteprästen Amfortas som för överambitionen hos kvinnan Kundry, *mater mundi*, moder till allt världsligt och mer därtill.

Är detta formeln för Richard Wagners "heliga festspel" "Parsifal", hans sista verk, anno 1882? Sanningen är förstås den att det inte finns någon formel för ett så mångtydigt verk som "Parsifal". Av verkets tre akter sträcker sig den första mot två timmar. Den blev ännu längre än vad som ursprungligen var avsett. Wagner fick förlänga musiken till scenförvandlingen där tid blir rum. "Zum Raum wird hier die Zeit" – "här blir tid till rum" översätter Lenninger. Tanken ligger ett halvsekel före Einstein.

Gurnemanz är berättaren som styr handlingen i ytterakterna. Den uppträdande ynglingen Parsifal skjuter en svan. Och för detta får han verkligen bannor. Den flygande underkvinnan Kundry presenteras ganska kort. Parsifal introduceras i Gralsborgen. Det är inte sagans kung Artur och hans riddare med bord, men kunde ha varit det. I andra akten finns trollkarlsutenören Klingsor – möjligen ett wagnerskt självporträtt med självvransakan. Och vad som skall uppvisas är hur den erfarna Kundry förför Parsifal med all hans oskuld. I tredje akten skall en viss försoning ske. Gurnemanz bannar inte längre utan kröner Parsifal till Gralens konung. Vi upplever en succession som kan tydas till ett återuppståndet harmoniskt arkaiskt lyckorike med dominerande fredsduva.

I decennier spelades "Parsifal" nästan årligen på Stockholmsoperan och anorstädes med den allra oskyldigaste min. Ett sagospel i trollskog och palats, nästan som vore allt egentligen för barn. Ingen tänkte då på något så elakartat som könssjukdomen syfilis eller på manligt tvång till självkastring. En central problematik i Parsifalverket är, enligt min mening, den manliga sexualiteten. Kan en manlig individ någonsin bli kvitt sitt alltför pockande begär

och därtill relaterade sjukdomar? Kan han nå harmoni utan att själv behöva kastrera sig? När Parsifal i andra aktens förförelsescen är nära att uppslukas av Kundrys kyss utfar han i ett förfärat skri: "Amfortas!" Som i en blick erinrar han sig översteprästen och dennes verkliga smärta som inte kan lindras vare sig genom bad eller örter.

För Wagner är det närmast en lek att göra texten mångtydig och svårtydd för att inte säga enigmatisk. Har man väl kommit fram till nämnda spår så är Parsifals skri "Amfortas!" inte särskilt tvetydigt – den som ger sig in på kroppsnära erotik riskerar evigt lidande i könssjukdom. Svårare är det med Klingsors självkastring som är inbäddad i andra aktens inledande textmassor. Wagners original lyder: "Ungebändigten Sehns Pein, schrecklichster Triebe Höllendrang, den ich zum Todesschweigen mir zwang." Och Lenninger översätter: "Ostillbara åtrås plåga, hemskaste helvetesdrift, som jag tvingade till tystnad." Klingsor är ingenting mindre än rätt och slätt en självkastrad hallick. Och man kan ju fråga hur det kom sig att Wagner visste så mycket om samspelet mellan en sexuellt tämligen likgiltig hallick och glädjeflickan i känslomässig likaväl som ekonomisk beroendeställning.

Parsifal, Klingsor, Gurnemanz, Amfortas, Titurel – detta helt rofullt flytande drama har fem bärande och vokalt väldigt tacksamma manspartier. Men egentligen bara ett kvinnoparti: Kundry – en oändligt gåtfull gestalt som man vanligen initialt har svårigheter att ta till sig. Och hon sjunger bara i de två första av de tre akterna. Det är inget fel på det av Wagner begärda röstomfånget för Kundry, som representerar hart när alla världens kvinnor, i alla tider, i en och samma förförelsekvinnokropp. När alla andra förförelseverktyg är förverkade tar Kundry till en önskan om medlidande. Hon begär att Parsifal skall känna medlidande med henne eftersom hon, då det begav sig, var dum nog att smäda Jesus, skratta åt honom när han släpade på sitt kors. På ordet "lachte" (skrattade) föreskriver Wagner ett jättekiv från höga h till låga ciss, vilket brukar kallas Kundrys dubbeloktav.

En mångtydig symbol är Kundrys gördel med där upphängda ormhudar. Sannolikt representerar ormhudarna män som har fallit i strid för henne, eller så kan det vara hennes egna tidigare kvinnoskepnader – eller de otaliga män som har blivit förförda av henne. Och

allt är här gravallvarligt. Det duger inte att anförda Josefine Bakers alla bananer.

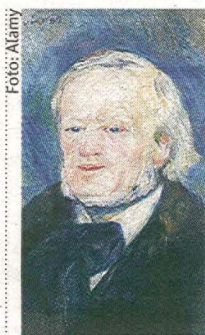
När hon är som mest i tagen med sin förförelse sjunger Kundry ett parti som stundtals framförs separat: "Ich sah das Kind" (Jag såg barnet). Här föreligger språkligt en Wagnertypisk användning av omtal i funktionen av tilltal. Det ligger alltså helt nära till hands att tolka in ordalydelsen: "Jag såg dig" och sedan få fortsättningen: "vid mitt bröst när jag ammade dig". Detta stämmer förträffligt med hur Wagner ofta uttrycker sig i sina poetiska texter, likaväl som det passar till mystiken och magin med Kundrys alla skepnader. Vi får vad Wagnerforskaren Robert Donington i sin analys av "Nibelungens ring" kallar den allra intimaste formen av incest. Kundry talar alltså om för Parsifal att hon en gång har varit identisk med hans mor, och vi får veta den namn: Herzeleide (Hjärtesorg, en fyndgruva för den som söker på nätet).

Vi får nog säga att "Parsifal" oundvikligen i hög grad handlar om sexualitet. Parsifal övertar manligt och spänstigt spjutet såsom ett fallostecken. Den könssjuka Amfortas däremot är impotent. Det är just det hans namn betyder. Ursprungligen Anfortas, alltså negering av (sexuell) kraft. Och Klingsors dilemma har redan beskrivits. Kundry kan fogas in i successionen för syfilis. Fjärde och sista euforiska fasen och sedan förtidig död. Det är knappast fel att glömma eller försumma vedervärdigheterna. Wagner önskade säkert att de skulle utgöra en nära nog helt dold undertext. Att det dominerande inslaget skulle vara skönhets hos musiken, hos naturen.

Men musiken då? Ja, den är helt enkelt det vackraste som Wagner har komponerat. Hela verket präglas av lugnt skridande melodik och säreget rik mjuk polyfoni. Det spelar egentligen ingen roll om Pierre Boulez tar hela musiken utan förkortningar på tre timmar och fyrtio minuter eller Christoph Eschenbach samma nottext på fyra och fyrtiofem. (Ja, så extrema är faktiskt temposkillnaderna för olika dirigenter.) Känslan av att vara ljuvt involverad i en evig musikalisk process är likartad. I operasalongen känner man sig vällustigt omsluten av legend och allsköns välljud. Blomsterflickorna sjunger en parodi på en lättfotad wienervals. Men på Wagners sällan rakt taktmässiga sätt, inte bara i trectakt: tung, lätt, lätt.

Ett särdeles berömt avsnitt i tredje akten är det så kallade Långfredagsundret (Karfreitagszauber). "Mig syns ängen så vacker". Det är våren som står i full blom. Det är därför som "Parsifal" har blivit ett påskevenemang för dem som föreställer sig stycket som en tänkbar variant på det som vore rättroget liturgiskt.

Liturgiskt är nu "Parsifal" knappast.

Parsifal övertar manligt och spänstigt spjutet såsom ett fallostecken. Den könssjuka Amfortas däremot är impotent.

"Parsifal" har premiär i Köpenhamn den 22 mars i regi av Keith Warner och på Malmö Opera den 21 april i regi av Stefan Johansson. Läs mer om syflistemat i "Parsifal" i "Opera - Desire, Disease, Death" av Linda och Michael Hutcheon, University of Nebraska Press, 1996.

Bilden ovan är Renoirs porträtt av Wagner från 1882.

Men det finns uppfattningen att det skulle vara ariskt och utgöra ett konsekvent undanröjande av allt judiskt från gralriddarnas gemenskap. Därigenom betraktas verket ibland som antisemitiskt, och Kundry skulle negativt vara en med rätta bestraffad "vandrande judinna". Och det sista i Wagners beryktade antisemitiska pamflett från 1850 är just frambesvärjandet av den vandrande juden "Ahasverus". I nämnda pamflett hade Wagner antisemitiskt angripit Felix Mendelssohn. I "Parsifal" kan ju igenkännas så kallade ledmotiv. Ett viktigt sådant har benämnts Graltemat, möjligen kan detta tema hos Wagner också sägas representera guldåldern. Den eminente Wagnerforskaren Egon Voss framhåller att exakt samma tema finns i Mendelssohns oegentligt numrerade femte symfoni, enligt Voss en hyllning från Wagners sida till den alltför tidigt bortgångne Mendelssohn. Men så behöver dessvärre inte denna musikaliska gemenskap över blodgränserna förstås. Temat fanns sedan länge i traktens kristna kyrkor med benämningen "Dresdner Amen".

Jag vill elakt påstå att Wagner i stället hänar Mendelssohn genom att demonstrativt visa vad som kunde göras av dessa takter, kanske medeltida musik. Hos den verkligt mogne Wagner är temat glansfullt och ständigt varierat. I den egentligen av tonsättaren Mendelssohn indragna ungdomssymfonin är det en något tafatt och tonsvag överledning.

Det är väl bra att känna till olika, tämligen frekventa, uppfattningar om innehåll och karaktär hos Parsifalverket. Ingen behöver läsa sig för en variant, ty det är oändligt rikt. Ett otal olikartade infallsvinklar finns. I Bayreuth har det på senare tid pendlat mellan extrem miljöupptagenhet (Cristoph Schlingensief) såsom uppföljning av Wagner som djurskyddsaktivist - mycket kritiserat - och i pendelns andra ända mer av historisk sammanfattning (Stefan Herheim) - väldigt bejublat.

Under våren 2012 framförs Wagners "heliga festspel" Parsifal såväl i Köpenhamns nya operahus som på den stora klassiska teaterscenen i Malmö. Parsifal passar enligt min mening inte i kyrkorum, men däremot utmärkt för konsertant framförande med solister och fullbesatt symfoniorkester i en vacker konsertsal. Ett vidunderligt sådant fullständigt framförande finns för alla på Youtube. Det är Katarina Dalayman som sjunger Kundry på ett strålande sätt i Amsterdams klassiska Concertgebouw.

Ingemar Schmidt-Lagerholm
kulturdebatt@dn.se

Ingemar Schmidt-Lagerholm är före detta utlandslektor och utkommer i maj med en bok om Wagners antisemitism.